

Eli Arístides: biografia i discursos

Pilar Gómez

Els *Discursos Sagrats* d'Eli Arístides¹ constitueixen una important font de dades per conèixer alguns aspectes de la seva vida, la d'un dels més legítims representants de la tradicionalment denominada *Segona Sofística*. Filòstrat a la introducció de les *Vides de Sofistes* encunya aquest terme, car observa que els personatges per ell esmentats — τὸς φιλοσοφήσαντας ἐν δόξῃ τοῦ σοφιστεῦσαι καὶ τοὺς οὕτω κυρίως προσρηθέντας σοφιστάς²— són les figures destacades d'una sofística que cal considerar no com a νέαν, ἀρχαία γάρ, δευτέραν δὲ μᾶλλον.³

Així, juntament amb les dades autobiogràfiques que Arístides ens presenta, cal tenir en compte la informació de Filòstrat a l'hora de cercar més referències sobre la vida i l'activitat del nostre sofista.⁴ Filòstrat diu de forma explícita que, almenys en dues ocasions,⁵ està transcrivint allò que ell mateix ha conegut per boca d'un deixeble d'Arístides a Esmirna, Damià d'Efes, altrament desconegut.

Filòstrat, com assenyala Behr,⁶ devia haver disposat encara d'un altre material biogràfic i literari sobre Eli Arístides, les *Fontes*, utilitzades també per l'autor dels *Prolegomena al Panatenaic*,⁷ les dades dels quals no són prou fidedignes, ja que, tal com ens han pervingut, serien obra de redacció tardana, possiblement del s. IX d.C., encara que l'original de la part biogràfica fos

1. Cfr. C. A. BEHR, *Aelius Aristides and the Sacred Tales*, Amsterdam 1968.

2. *Vides de Sofistes* 479.

3. *Ibidem*, 481.

4. *Ibidem*, 581-585.

5. *Ibidem*, 582 i 583.

6. Cfr. C. A. BEHR, *Aelius Aristides* cit., pp. 142-7.

7. Cfr. F. W. LENZ, *The Aristeides Prolegomena*, Leiden 1959.

atribuïble al rètor del s. iv d.C., Sòpatre d'Apamea. A la *Suda* (s. xi), la informació que hi trobem té dos orígens, Filòstrat i un epítom del s. ix que remet a Hesiqui (s. vi), el qual devia haver recollit algunes notes del primer text dels *Prolegomena*, bo i servint-los alhora de font per a la redacció ulterior.

Publi Eli Arístides Teodor —aquest és el nom gravat al basament d'una estàtua que els alexandris li dedicaren⁸— nasqué a la regió de Mísia, en una de les propietats familiars, no lluny de la que més tard seria la ciutat d'Hadriàni.⁹

La data del seu naixement ha estat objecte de discussió, ja que Arístides ens en dona una informació confusa i les altres fonts no són pas més explícites. Filòstrat diu només que va viure seixanta o setanta anys, i la *Suda* que va morir durant el regnat de l'emperador Còmode (180-192 d.C.). Tanmateix, són dues les dates en què ha estat situat el naixement d'Arístides, els anys 117 i 129 d.C., tot interpretant les dades autobiogràfiques i d'altres de tipus històric, que sovint tampoc no han estat fixades amb exactitud.¹⁰

Boulanger analitza les referències de tipus astrològic dels *Discursos Sagrats* i proposa el 10 de desembre de l'any 117 com a única data, en la que s'acompliren les condicions astrals revelades per Eli Arístides:

σχίζειν γὰρ αὐτὸν (Δία) μέσου τοῦ οὐρανοῦ μέσῃν τὴν μοῖραν ἡνίκα ἐγγιγνόμην, καὶ λέγουσι μέντοι οἱ ἀστρονόμοι Λέοντα μὲν εἶναι τῆνικαῦτα ἐπὶ μέσοῦ τοῦ οὐρανοῦ, τὸν δὲ τοῦ Διὸς ἀστέρα ὑπὸ τῷ Λέοντι, ἐκ τετραγόνου πλευρᾶς Ἑρμῆ δεξιόν, ἀμφοτέρους ἑώους.¹¹

Behr, en canvi, situa aquest horòscop al 27 de gener de l'any 118, adduint com a prova altres dos llocs dels *Discursos Sagrats*.¹² Ell mateix, emperò, en un article posterior a la publicació de la seva monografia sobre Arístides, substitueix aquesta data per la del 26 de novembre de l'any 117.¹³

Ara bé, malgrat la manca d'una absoluta coincidència, el fet important, a partir dels darrers intents de fixar el naixement d'Arístides, és l'acceptació de la data més baixa, car ha estat considerada com a més versemblant i concorde amb la resta de la seva biografia.

Pel que fa a la família d'Arístides, la informació és escassa. Sabem només,

8. Cfr. W. DITTENBERGER, *Orientis Graecis Inscriptiones Selectae, II*, Hildesheim 1960, p. 709.

9. Juntament amb Hadriània i Hadriànútera fou una de les tres principals ciutats en què va ésser dividida administrativament la regió després del viatge de l'emperador Hadrià l'any 123 d.C.

10. Cfr. A. BOULANGER, «Chronologie de la vie du rhéteur Aristide», *RPb* XLVI, 1922, pp. 26-55. L'autor fa un resum de les distintes posicions adoptades pels filòlegs. Partidaris de l'any 129 han estat O. MASSON, *Collectanea historica ad Aristidis vitam*, 1722, i W. SCHMID, «Die Lebensgeschichte des Rhetors Aristides», *RbM* XLVIII, 1893, pp. 53-83. Defensors de la data més baixa han estat P. LETRONNE, *Recueil des Inscriptions d'Egypte*, I, París 1848, p. 121, W. WADDINGTON, «Chronologie de la vie du rhéteur Aristide», *MAI* XXVI, 1867, pp. 203-268, i R. EGGER, «Die Aemterlaufbahn des Nonius Macrinus», *JOEAI* IX, 1906, pp. 71-76.

11. Cfr. L 58 K. Els discursos XLVII-LII corresponen en l'edició de Keil als sis *Discursos Sagrats*, que citarem al llarg del present treball seguint aquesta numeració.

12. Cfr. C.A. BEHR, *Aelius Aristides* cit., p. 1. Els altres llocs adduïts com a prova són XLVIII 16, 31; L 57-58 i LI 20.

13. Cfr. C.A. BEHR, «Aelius Aristides' birth date corrected to November 26, 117 A.D.», *AJPH* 1969, pp. 75-77.

d'acord amb les fonts que en parlen, el nom de son pare, εὐδαίμων, sacerdot possiblement de Zeus Olímpic —onerós càrrec que evidencia fins a quin punt es tractava d'una distingida família, a la qual, com demostra el nom del nostre sofista, havia estat atorgada la ciutadania romana.¹⁴ Arístides tampoc no esmenta la seva família; només fa reiterades referències als seus τροφῆς, Zòsim i Filomena, pels qui sent una gran estima.

Quant a l'educació rebuda, la benestant situació familiar li va permetre d'accedir a la que s'esqueia a un noi de la seva classe: una educació sofística i retòrica, vehicle de l'anomenada ἐγκύκλιος παιδεία o «cultura general», com tradueix Marrou,¹⁵ l'objectiu principal de la qual és el domini de la paraula. Aquesta *paideia* sofística, doncs, dirigida sobretot a la carrera oratòria, donava una idèntica formació retòrica als joves de les classes poderoses; els servia com a base del *cursum honorum*, que han de seguir per llur *status* social, però també per a esdevenir homes de lletres, dipositaris, productors i consumidors de la cultura. L'assimilació i el domini d'aquesta cultura literària era l'objectiu del sistema educatiu, tal com ho demostren els tres graus en què era estructurat. En efecte, el jove estudiant, després d'haver après de llegir i d'escriure amb un γραμματιστής, seguia l'ensenyament d'un γραμματικός per tal d'estudiar gramàtica i el que podríem anomenar crítica literària. Finalment, el darrer període de formació era a l'escola del ῥήτωρ, on aprenia teoria retòrica, que posava en pràctica mitjançant uns exercicis composts segons rígides regles. Després d'aquests exercicis o προγυμνάσματα, l'alumne estava ja en condicions de realitzar un darrer tipus d'exercici, la μελέτη, en el qual sobre un tema fictici havia de desenvolupar un discurs, com si fos davant d'un auditori. Aquests discursos escolars sovint tractaven de reproduir situacions històriques, de manera que eren molt importants els coneixements d'història adquirits pels alumnes a fi de treure'n els arguments més adients als seus discursos.¹⁶ La μελέτη era, doncs, la darrera prova abans de la declamació pública i sovint és difícil distingir entre exercici estrictament escolar i activitat literària, puix que la μελέτη esdevé vehicle fonamental de la creació retòrica literària; ni tampoc no és estrany que la literatura mantingués un caràcter netament escolar, quan la Segona Sofística, moviment oratori que domina la vida intel·lectual i artística, social i política de l'època, ha posat sota el seu domini tota la literatura i no distingeix, de fet, entre orador i escriptor.¹⁷

L'educació d'Arístides passa també pels tres graus esmentats. Coneixem el nom del seu primer mestre, Epagatos, home superticiós i místic, que influència força l'esperit del jove. Més tard, freqüentà l'escola d'Alexandre, un dels

14. Arístides i la seva família estigueren també molt vinculats a Cízic i Esmirna, ciutats de les quals foren potser ciutadans, car existia una tradició que feia Arístides, com Homer, fill d'Esmirna (cfr. AP XVI 320).

15. Cfr. H.I. MARROU, *Historia de la educación en la antigüedad*, trad. cast., Buenos Aires 1965, p. 217.

16. Les *melétai* conservades d'Eli Arístides tracten distints episodis de la guerra del Peloponès, o problemes d'aliances entre les hegemonies gregues. Cfr. n. 89.

17. Cfr. B.P. REARDON, *Courants littéraires grecs des IIe. et IIIe. siècles après J.C.*, París 1971, p. 115.

més reputats γραμματικῶν del moment, mestre també del futur emperador Marc Aureli. L'acció d'Alexandre fou decisiva, car féu d'Arístides un home de vasta cultura literària; gràcies al mestratge d'Alexandre coneix l'antiguitat hel·lènica i s'hi familiaritza; la sòlida erudició i l'autèntic gust i respecte per la llengua àtica que caracteritzen Eli Arístides foren també el resultat del vincle estret que el va unir al seu mestre. En efecte, Arístides manifestà al llarg de tota la vida un pregon i sincer sentiment d'admiració i de respecte per Alexandre, palesos sobretot en l'elogi fúnebre que el sofista trameté als conciutadans d'Alexandre amb motiu de la mort del mestre.¹⁸

Després de tan fructífer aprenentatge a l'escola del γραμματικός, Arístides tingué l'oportunitat d'escoltar les més destacades figures de l'oratòria del moment, ja que va seguir les declamacions de Polemó a Esmirna, d'Aristocles a Pèrgam i d'Herodes Àtic a Atenes.¹⁹

L'educació d'Arístides queda, doncs, enquadrada dins dels rígids marcs de la sofística. Assolí, tanmateix, una àmplia i pregona cultura, de manera que, si hom pot blasmar-lo per manca d'originalitat o d'autèntica creació davant d'un Llucià, posem per cas, també és evident que la seva ferma erudició l'allunya i el fa diferent, superior també, als altres sofistes, ἄθλοι γραμματισταί, com els qualifica ell mateix.²⁰ Filòstrat, però, tot i que reconeix la seriositat i l'extensió dels coneixements i de la cultura d'Arístides, la força que domina la seva expressió, així com una gran habilitat en la caracterització, crítica tanmateix la manca d'improvisació del sofista: καὶ τεχνικώτατος δὲ σοφιστῶν ὁ Ἀρίστειδης ἐγένετο καὶ πολὺς ἐν θεωρήμασι, ὅθεν καὶ τοῦ σχεδιάζειν ἀπηνέχθη, τὸ γὰρ κατὰ θεωρίαν βούλεσθαι προάγειν πάντα ἀσχολεῖ τὴν γνώμην καὶ ἀπαλλάττει τοῦ ἐτοίμου.²¹

Acabat el període de formació, Eli Arístides, com també sabem d'altres sofistes, va iniciar la carrera oratòria amb una sèrie de viatges per les ciutats més importants de l'imperi. En primer lloc, es dirigí a Egipte per tal de visitar Alexandria —ἢ δὲ σεμνὴ καὶ μεγάλη κατ' Αἴγυπτον Ἀλεξάνδρου πόλις, com dirà en el discurs *A Roma*²²—, i també altres indrets d'interès, com les fonts del Nil. Abans, però, d'arribar a Egipte, va aturar-se a Cos, a Cnidos i a Rodos. Desconeixem del tot l'activitat oratòria d'aquest primer viatge realitzat, versemblantment, l'any 141 d.C.,²³ l'experiència i les impressions del qual, tanmateix, inspiraren anys després el seu *Egipci*.²⁴

Quan tornà a Esmirna, Arístides gaudia ja d'una certa reputació, i decidí viatjar a Roma, capital política de l'imperi, però també fita obligada per a

18. Cfr. *Epitafi per a Alexandre* (XXXII K).

19. La ciutat d'Atenes, gràcies a la protecció d'alguns emperadors com Hadrià, revifà la seva vida cultural, tot esdevenint una ciutat d'escola, centre important de l'estudi dels clàssics fins que fou tancada la Universitat atenesa l'any 529 d.C.

20. Cfr. *Discurs egipci* 52.

21. *Vides de sofistes* 585.

22. Cfr. *A Roma* 95.

23. Cfr. C.A. BEHR, *Aelius Aristides* cit., p. 44 n. 15.

24. D'acord amb la cronologia de Behr, el *Discurs egipci* fou compostat entre l'any 147 i el 149 (cfr. *Aelius Aristides* cit., p. 128).

tothom que desitjava assegurar-se l'èxit i el triomf definitius. D'aquesta primera anada i sojorn a Roma, els *Discursos Sagrats*²⁵ en donen referències, insuficients, tanmateix, per deduir-ne la data exacta.²⁶ Boulanger,²⁷ i amb ell també altres filòlegs, afirma que fou l'any 144 d.C., car pensa que durant aquest primer viatge a la capital de l'imperi fou pronunciat el discurs *A Roma*, ja que aleshores es trobava allí el seu mestre Alexandre, el qual l'hauria recomanat perquè pogués declamar davant la cort imperial. Boulanger recolza la seva hipòtesi en el fet que el discurs dedicat a la ciutat de Roma ofereix sovintejades al·lusions a Egipte, la qual cosa indicaria que el record d'un recent viatge al país del Nil era encara força viu.

Ara bé, la possibilitat que Arístides declamés el discurs *A Roma* l'any 144 –o bé el 143 com proposa Oliver²⁸– no és gaire versemblant, car, si tenim en compte la salut del nostre sofista i la seva carrera oratòria, és més adient situar l'esmentat discurs durant el segon viatge a la capital de l'imperi, com proposa Behr,²⁹ l'any 155 d.C.

La salut d'Arístides és una dada certament important que no cal menysprear. En efecte, les aspiracions d'Arístides, en partir cap a Roma, no varen acomplir-se, contràriament al que la seva voluntat i el seu ànim desitjaven. Les pèssimes condicions físiques en què es trobava, quan arribà a Roma després d'un viatge fet per terra ple d'incidents, així com el consegüent estat anímic, l'obligaren a tornar a casa sense veure realitzats els objectius que l'havien dut a la capital, car la seva delicada salut no li permetia de parlar en públic, com ell mateix ens explica en els *Discursos Sagrats*.³⁰ Essent així, se'ns fa difícil d'acceptar cap activitat oratòria en aquestes circumstàncies; i per altra part, si realment, malgrat una salut tan precària, hagués pronunciat el discurs *A Roma*, «the greatest literary expression of what the Golden Age could mean to the world of Hadrian and the Antonines»,³¹ Eli Arístides no hauria passat per alt un èxit tan important a l'hora de recopilar les experiències del primer viatge a Roma.

És cert, però, que Arístides, abans d'iniciar aquest viatge, començà a sentir, a Egipte per primera vegada i després a Esmirna, uns símptomes estranys, resultat d'un refredat agafat a Baris, que marquen l'inici d'una malaltia, la definitiva recuperació de la qual mai no es va produir.

Els metges de Roma, i més tard els d'Esmirna, no foren capaços de diagnosticar amb exactitud la naturalesa d'aquesta malaltia, que presentava una simp-

25. Cfr. XLVIII 60-68.

26. Cfr. I 31.

27. Cfr. A. BOULANGER, *Aelius Aristide et la sophistique dans la province d'Asie au IIe. siècle de notre ère*, Paris 1923 (reimpressió 1968), pp. 124-127. Les referències a Egipte en el discurs *A Roma* són als paràgrafs 26, 86, 95, 100 i 105.

28. Cfr. J.H. OLIVER, «The Ruling Power: a study of the Roman Empire in the second Century after Christ through the Roman Oration of Aelius Aristides», *TAPhS* 43, 1953, p. 886.

29. Cfr. C.A. BEHR, *Aelius Aristides* cit., p. 87. També A. PERETTI, *Luciano, un intellettuale greco contro Roma*, Florència 1946, p. 80, parla d'aquesta data, car considera que la resposta polèmica al discurs d'Arístides fou el *Nigri* de Lucità.

30. Cfr. XLVIII 60-68.

31. Cfr. J.H. OLIVER, «The Ruling Power...» cit., p. 887.

tomatologia complexa amb febre, dificultats respiratòries, vòmits i anorèxia, problemes intestinals, estat d'angoixa i molèsties generalitzades. La incapacitat dels metges per guarir-lo, o si més no millorar el seu estat, marcarà un canvi important en la vida d'Arístides, ja que, decebut dels recursos humans, cercà la salvació en l'ajut de la divinitat; amb aquesta intenció anà al temple d'Asclepi a Pèrgam, que juntament amb Epidaure i Cos era un dels centres més importants del culte d'aquest déu, on es practicava un tipus especial de medicina.³²

L'estada d'Arístides al temple, coneguda amb el nom de «càtedra», durà gairebé dos anys (145-147), però ja mai més no va desvincular-se'n de manera definitiva. Aquest sojorn fou important no tant per la millora física, que tot plegat no va aconseguir, com perquè a partir de llavors els vincles amb la divinitat són més estrets, ell mateix es considera un do d'Asclepi,³³ i no viu més que per al déu, que passa a dirigir tota la seva existència i, per tant, també la seva carrera oratòria.

Als santuaris d'Asclepi el somni era el centre de la teràpia, car el sistema de curació raïa sobretot en la *ἐγκοίμησις* o *incubatio*, és a dir, en el fet de dormir dins del recinte sagrat, esperant una revelació divina sobre el tipus de remei a seguir; pràctica que creava una relació molt estreta entre el déu i el malalt, ja que aquest esperava conèixer la solució dels seus patiments a través de les epifanies divines.

Els remeis, en realitat, no es distingien gaire dels procediments de la medicina contemporània, que recorria també a cures de dieta, a la hidroteràpia, a l'administració de fàrmacs, als exercicis físics i àdhuc a la pràctica de la música o de la literatura com a mesura terapèutica.³⁴

Així, les ordres de la divinitat només diferien dels remeis dels metges per llur manca d'oportunitat o per llur incoherència en el moment en què eren prescrites —per exemple, un bany a l'hivern en un riu gelat, o reptar a un gran esforç físic un pobre malalt com Eli Arístides, que Gil³⁵ caracteritza com: «la antítesis misma del hombre robusto, a quien Asclepio obliga a realizar proezas natatorias que hubieran arredrado al deportista más curtido».

Tanmateix, l'anormalitat i l'aberració d'aquestes pràctiques, indicades pel déu i difícils de justificar humanament, són potser el que els donava un aspecte sobrenatural i tenia per als homes que, com Eli Arístides, ultra posseir un temperament supersticiós i místic, esperaven d'elles la seva salvació, un valor excepcional i un caràcter miraculós, tot i que per a nosaltres, com diu Boulanger,³⁶ «le seul miracle dont il put se prévaloir, et il n'y manque pas, c'est d'avoir survécu à de semblables cures».

32. Cfr. L. EDELSTEIN, *Asclepius*, Nova York 1975.

33. Pel que fa al sobrenom Teodor del nostre sofista, cfr. I 53-54 i 70.

34. Cfr. Galè VI 41 K.

35. Cfr. L. GIL, *Therapeia, la medicina popular en el mundo clásico*, Madrid 1969, p. 369.

36. *Aelius Aristide cit.*, p. 202.

Paral·lelament a la relació amb la divinitat, el sojorn al temple creava un cercle d'amistats entre els malalts, homes, en general, de posició social alta i de prestigi reconegut, que compartien uns interessos culturals semblants, fruit d'una similar formació, els quals, i potser formant part de la mateixa teràpia, intercanviaven llurs inquietuds personals i experiències viscudes.³⁷

Per tant, no menys que el déu, els seus companys de cura exerciren una positiva influència sobre Arístides, en exhortar-lo també a la represa de l'activitat oratòria, si més no i d'acord amb el seu estat físic, davant d'una reduïda audiència com la que, ben favorablement disposada, podia trobar entre els hostes del santuari, tots plegats moguts per un idèntic sentiment religiós i aficions literàries.

En resum, podem dir que Arístides surt del temple de Pèrgam amb la certesa que la seva malaltia, en alguns moments més psíquica que somàtica, és el camí marcat per la providència divina per a esdevenir el millor orador. Així, explica en els *Discursos Sagrats*³⁸ com, en un somni, se sent dir que ha superat Demòstenes i, en conseqüència, ja no pot ésser menyspreat; sí que pot, en canvi, denigrar tots els altres, superior com és ell en retòrica, gràcies a la força que li tramet el déu.³⁹ Arístides, tanmateix, no perd la consciència que aquesta malaltia i la seva delicada salut dificulten la tasca del sofista i són un obstacle per atènyer l'èxit desitjat, com il·lustra prou bé la següent exclamació: «δέσποτα Ἀσκληπιέ, εἰ μὲν καὶ ὑπερέχω τε λόγοις καὶ πολὺ ὑπερέχω, ἐμοὶ μὲν ὑγίαιαν, τοῖς βασιλάνοις δ'εἶναι ῥήγνυσθαι».

Per tant, si també altres notícies testimonien una unió entre el tractament d'un malalt i l'activitat literària, podem, d'una banda, entendre que Eli Arístides, i com a resultat d'una personal relació amb Asclepi, modifica la concepció de la seva activitat, diguem-ne, professional, que és presa ara amb finalitats terapèutiques; i, d'una altra, podem llegir els *Discursos Sagrats*⁴⁰ com una desmesurada *aretalogia* que recull els favors i els beneficis del déu; un autèntic monument dedicat a Asclepi, on no cal, certament, exigir d'Arístides una rígida i lògica disposició cronològica dels fets, ans contemplar-lo con una obra impressionista entorn de la seva malaltia i, en la mesura que la condiona, també de la seva existència.

Tenint en compte, doncs, la incidència d'aquesta afecció en la vida d'Arístides, podem veure com l'evolució de la malaltia serveix alhora per distingir clarament tres períodes en la biografia del sofista.

El primer cal situar-lo entre l'inici de l'activitat oratòria, el viatge a Egipte, i la cura al riu Esep, versemblantment l'any 152. En efecte, al començament

37. Coneixem els noms d'alguns amics d'Arístides a Pèrgam: Salvi Julià, un famós jurista; C. Pardalas, estratega i conegut crític literari; T. Màxim, cònsol; C. Ruff, gran benefactor del temple i de la ciutat. Segons Filòstrat, *Vides de Sofistes* 535 i 611, Polemó i Hermòcrates foren també hostes del santuari de Pèrgam.

38. Cfr. L 19.

39. Una ordre divina li inspirà l'obra *A Cític*, segons explica en aquest discurs (cfr. 2-3).

40. L 69. Els *Discursos Sagrats* es poden relacionar també amb un corrent de literatura pseudocientífica i supersticiosa, de notable èxit aleshores, representada, entre altres obres, per l'*Onirocríticon* d'Artemidor de Daldis, o per l'anònim *Fisiòleg*, o pels estudis fisiognomònics de Galè i de Polemó.

del quart discurs sagrat,⁴¹ explica com al desè any de la malaltia una visió li aconsella anar al mateix lloc on s'inicià el mal, si vol recuperar la salut. Arístides, encoratjat per aquesta il·lusió, es dirigeix a Baris, a la riba del riu Esep, per banyar-s'hi, tal com li ho havia estat prescrit per Asclepi, el qual, al darrer moment, substitueix el bany per unes libacions que Arístides ha de realitzar al riu, juntament amb purgues i vòmits.

El resultat d'aquest viatge fou una millora general, cosa que permeté a Eli Arístides de reprendre plenament l'activitat oratòria. A partir d'aquest moment, i durant els tretze anys següents en els quals Eli Arístides gaudí d'una salut molt més bona, la carrera del sofista arribarà al seu punt àlgid, puix que les dificultats físiques ja no el constrenyien a una pràctica oratòria reduïda, ans podia desplaçar-se i parlar davant d'auditoris nombrosos, com ell mateix ens recorda: τροφή δὲ πῶς ἤδη διωκεῖτο καὶ ἀγῶνας ἐντελεῖς ἡγωνιζόμεθα οἴκοι τε κἀν δημοσίοις, καὶ δὴ καὶ πόλεις εἰσήλθομεν ἡγουμένου τοῦ θεοῦ μετὰ τῆς ἀγαθῆς φήμης καὶ τύχης.⁴²

Finalment, la pesta de l'any 165 d.C.,⁴³ localitzada a Babilònia i estesa arreu de l'imperi per les legions romanes amb una gran mortaldat de la població, suposà per a Arístides una important recaiguda que marcà l'inici del darrer període de la seva vida, ja que, llevat d'un curt espai de sis mesos, no va refer-se de la malaltia. És curiós d'observar que l'any 165 coincidia amb la fi dels disset anys de protecció que li havien estat pronosticats per Asclepi i Apol·lo Clàrios a Esmirna, quan acomplia un ritual de purificació l'any 149.⁴⁴ Tanmateix, l'ajut d'Asclepi i d'Atenea el salvaren, puix que reemplaçaren la mort d'Arístides per la dels joves Hèrmies i Filomena, nets de la seva dida, víctimes de la pesta.⁴⁵

D'aquests tres períodes, el segon ens és força desconegut, car la història dels anys més gloriosos, de fama, de viatges i de declamacions a les ciutats més importants de l'imperi, era, sens dubte, el tema fonamental del sisè discurs sagrat que, tal vegada no per casualitat –assolít, de debò, el triomf, potser ja no necessita justificar la seva activitat com una ordre divina?–, s'interromp a l'inici del viatge que l'any 155 el conduí a Grècia, on visità Atenes i Epidaurre,⁴⁶ i després a Roma. D'aquesta manera, si el discurs *Eiς Πρώμην* és pronunciat durant aquest segon viatge, potser no és una obra de joventut, «la première en date des manifestations de loyalisme que le sophiste prodiga pendant toute sa carrière»,⁴⁷ però significa la culminació de la carrera d'Arístides, el qual pronuncià durant aquest mateix viatge un altre important

41. Cfr. I 1-7.

42. I 8.

43. Cfr. Lluçà, *Alex.* 36; Galè VII 279 K, i X 363 K.

44. Cfr. XLVIII 18. Pel que fa a l'epítet «Clàrios» atribuït a Apol·lo al santuari de Colofó, al sud d'Esmirna, vegeu's Cal·límac, *in Ap.* 70; Virgili, *Aen.* III 360 i Tàcit, *An.* II 54.

45. Cfr. LI 25.

46. Cfr. LI 3.

47. A. BOULANGER, *Aelius Aristide* cit., p. 348.

discurs, el *Panathenaic*, presentat a Atenes;⁴⁸ discurs que recull tots els llocs comuns acumulats per la tradició retòrica i literària sobre la capital de l'Àtica, però serveix de contraposició al discurs *A Roma*, elogi de la prosperitat material del present, gràcies a la *Pax Romana*, enfront de l'exaltació del gloriós passat atenes.⁴⁹

Arístides, certament, no fa referència a la protecció del déu ni tampoc no parla del seu estat físic ni de la seva activitat durant els anys de salut i de triomf. Coneixem, però, un episodi significatiu de la seva vida, esdevingut durant aquests anys. La reincorporació d'Arístides no a la retòrica com a activitat literària, que de manera definitiva mai no va abandonar,⁵⁰ sinó a la vida pròpia del sofista en una dimensió pública, social i política, significa per a ell l'inici de successives tribulacions personals, alienes a la majoria dels seus col·legues, puix que va intentar, en la mesura de les seves possibilitats, evitar la responsabilitat de qualsevol càrrec públic, estretament vinculats aleshores a la fama, a la reputació i al benestar habituals entre els sofistes.

Alguns emperadors atorgaren a determinats ciutadans, distingits com a benefactors de llurs ciutats o pel tipus d'activitat que desenvolupen, el privilegi de romandre exempts de serveis públics, *λιτουργία*, i d'obligacions tributàries.⁵¹ Era, tanmateix, un privilegi que no podia ésser concedit sense limitacions, car hi havia una ruïnosa incompatibilitat entre l'honor d'immunitat i la prosperitat econòmica de les ciutats provincials.⁵²

Eli Arístides va tractar d'emparar-se en la distingida condició d'orador il·lustre per a sostreure's a les obligacions que aquest mateix fet podia suposar-li. No fou, però, l'únic sofista amb problemes d'aquest tipus,⁵³ cosa que demostra fins a quin punt, sota un reconeixement de dignitat, hi havia també una autèntica càrrega.

Els dos primers afers d'immunitat que va haver de resoldre s'iniciaren quan els ciutadans d'Esmirna, per distingir-lo amb un ofici públic, el proposaren com a *ἀρχιερεύς* i l'anomenaren *ἐκλογεύς* els anys 147 i 152 respectivament. L'exercici de la *ἱερωσύνην τὴν κοινὴν τῆς Ἀσίας* era un càrrec molt honorable, car era la més elevada dignitat provincial a què hom podia aspirar, però també molt costós, puix que suposava la presidència dels jocs públics de les distintes ciutats del districte, costejant-los amb recursos personals. Arístides tractà de dissuadir-los sota el pretext d'una salut delicada, raó per la qual tampoc no va acceptar ser sacerdot del nou temple d'Asclepi. Tanmateix, els delegats d'Esmirna el votaren a l'assemblea, que tingué lloc a Frígia, i Arísti-

48. Cfr. C.A. BEHR, *Panathenaic Oration*, London-Cambridge (Mass.) 1973, pp. 3-5; també, J.H. OLIVER, «The Civilizing Power», *TAPhS* 58, 1, 1968.

49. Cfr. *A Roma* 92-107. Pel que fa a la superioritat cultural dels grecs en relació amb els altres pobles, són especialment interessants els paràgrafs 41 i 96 d'aquest discurs.

50. Arístides reconeix que durant el primer any de malaltia no va dedicar-se a la retòrica (cfr. L 1), però explícitament no fa cap afirmació semblant referida als altres anys de patiments.

51. La llei contemplava la immunitat de filòsofs, retors, gramàtics, metges: cfr. Digest. Lib. XXVII, *de excusat.*, VI 8.

52. Cfr. G.W. BOWERSOCK, *Greek Sophists in the Roman Empire*, Oxford 1969, p. 31.

53. Cfr. Filòstrat, *Vides de Sofistes* 490, on explica com Favorí va rebutjar el càrrec d'*ἀρχιερεύς*.

des es veié obligat a apel·lar al governador, Glabri, qui rectificà el vot de l'assemblea.⁵⁴

Cinc anys més tard, a l'assemblea de Filadèlfia el delegat del governador confirmà la segona proposta dels ciutadans d'Esmirna; decisió que té com a conseqüència una nova apel·lació, però aquesta vegada al governador i també a Roma. El veredicté és revocat pel governador, Pol·lió, que, d'aquesta manera, resol el cas a favor d'Arístides, tal com el déu li ho havia predit.⁵⁵

Tanmateix, aquesta situació no significava encara la immunitat definitiva. L'any següent els ciutadans d'Hadrianútera inclouen el nom d'Arístides en la llista que presenten per a la designació d'*irenarca*, φύλαξ τῆς εἰρήνης.⁵⁶ El nou governador no el coneixia personalment, però, assabentat de la fama creixent de l'orador i, sobretot, de la seva bona posició econòmica, va escollir-lo amb preferència sobre els altres candidats. El sofista altra vegada fa ús del dret d'apel·lació i reb distintes cartes favorables, una del seu amic Cn. Avidi Heliodor, prefecte d'Egipte durant el viatge d'Arístides, i una altra, més important, del propi emperador, Antoní, i del seu fill, Marc Aureli, els quals li atorguen la desitjada immunitat, cas que efectivament practiqui la retòrica. La condició de l'emperador s'acomplia en aquells moments i, per tant, el governador, a desgrat, haurà de modificar el veredicté donat i concedir a Arístides la reclamada ἀτελεία per la seva superioritat retòrica, tot i que l'exhorta a fer-se càrrec de l'ofici de manera voluntària. Arístides no podia, en realitat, ésser inclòs dins del nombre restringit de sofistes que, segons l'edicté d'Antoní, podien gaudir d'immunitat en funció de llurs activitats com a mestres; cas que no era el d'Arístides, com sembla que ho demostren les paraules que atribueix al governador: οὐδείς, ἔφη, ζητεῖ περὶ τῶν λόγων ἄλλ' ἕτερόν ἐστι πρῶτον Ἑλλήνων εἶναι καὶ ἄκρον ἐν λόγοις –οὕτω γὰρ ὠνόμασεν– καὶ ἕτερον διατρίβειν ἐπὶ τούτῳ καὶ μαθητὰς ἔχειν.⁵⁷

Arístides, després d'aquest tercer problema, no està encara prou satisfet, puix que amb cada nou governador poden tornar a plantejar-se situacions similars. Aquest temor es confirma quan el consell d'Esmirna, mentre el sofista intentava d'aconseguir la immunitat definitiva, l'anomena πρύτανις. El moment era més complicat, car havia de resoldre dos processos alhora. Tanmateix, davant de l'assemblea provincial, reunida a Pèrgam, i gràcies a la decisió del governador, Juli Quadratus, també orador i membre d'una distingida família de la ciutat, Arístides obtindrà l'ambicionada i definitiva exempció d'obligacions civils, ja que fou capaç de parlar en defensa pròpia durant cinc clepsidres, de manera que no deixà cap dubte sobre el seu domini de l'art oratòria.⁵⁸

Ara bé, el fet que Arístides defensés a ultrança la seva incapacitat, no sempre

54. Cfr. L 101-104.

55. Cfr. L 91-98.

56. Cfr. L 72.

57. Cfr. L 87.

58. Cfr. L 88-94.

justificada, per fer-se càrrec dels oficis que hom volia confiar-li, no ha de significar una actitud de desinterès envers la seva ciutat, ans al contrari, malgrat que gaudeix de fama i de reconeixement arreu del món, se'n sent orgullós i digne representant.

La popularitat i bones relacions dels sofistes amb gent influent els feien idonis ambaixadors i portantveus de les aspiracions ciutadanes. Així, doncs, Arístides va mantenir-se també en la línia d'altres sofistes i no va renunciar a assumir amb responsabilitat l'activitat diplomàtica que a favor de la seva ciutat podia correspondre-li pel fet de gaudir ell, com a orador, d'una bona reputació, consideració i crèdit indiscutibles.

El prestigi assolit era ja una forma de retre servei a la ciutat, el nom de la qual anava vinculat al renom del sofista. En aquest sentit, Eli Arístides va seguir les petges del seus antecessors, homes com Niquetes, Polemó o Escopelià, que gràcies a llur fama havien estès ben lluny la celebritat d'una ciutat asiàtica, Esmirna.⁵⁹

Per bé que Arístides no pugui ésser considerat com un benefactor material de la ciutat d'Esmirna, com Herodes Àtic per Atenes, un personal gest, acomplert gairebé a la fi de la seva vida, el posa per damunt dels seus col·legues i fa possible que Filòstrat li atorgui l'honrosa qualificació de «fundador d'Esmirna».

En efecte, pot anomenar-lo οικιστήν τῆς Σμύρνης perquè gràcies a una carta⁶⁰ que pel seu compte trameté a l'emperador, la ciutat fou ràpidament reconstruïda amb l'ajut de Roma després del terratrèmol de l'any 178 d.C.; desgràcia que inspirà a Arístides, almenys, dues altres obres, dedicades a celebrar la reconstrucció de la ciutat i a anunciar-ne una nova glòria i gran prosperitat.⁶¹

La magnificència i la bellesa d'Esmirna ja abans havien estat exaltades per Arístides en una altra obra⁶² que adreçà a l'emperador Marc Aureli, exhortant-lo a visitar la ciutat; tema que torna a reprendre més tard en la que fou la seva darrera obra com a orador oficial de la ciutat.⁶³

Un altre aspecte important en la vida d'un sofista era l'activitat com a mestre de retòrica. Pel que fa a Arístides, però, la informació és pràcticament nul·la. Ell mateix no en fa referències massa explícites, tot i que una de les seves obres és un elogi fúnebre dedicat a un deixeble, Etoneu, jove d'una coneguda família de Cízic, per a qui té paraules d'admiració i d'emocionat record, com les dedicades al seu mestre Alexandre.

Filòstrat, quan parla d'altres sofistes, recorda sovint quins foren llurs mestres, entre els que hom troba sempre destacats els noms de Niquetes, Herodes,

59. Juntament amb Pèrgam i Efes era una de les tres ciutats més importants de la província d'Àsia: si Efes n'era la capital oficial, Esmirna podia gloriar-se d'ésser-ne la capital intel·lectual i un dels centres difusors del moviment sofístic.

60. Cfr. *Carta als emperadors sobre Esmirna* (XIX K).

61. Cfr. *Monòdia per a Esmirna* (XVIII K), i *Palinòdia per a Esmirna* (XX K).

62. Cfr. *Discurs polític sobre Esmirna* (XVII K).

63. Cfr. *A propòsit d'Esmirna* (XXI K).

Favorí o Polemó, o el gran nombre de deixebles que atreien a llurs escoles.⁶⁴ En canvi, sobre la docència d'Eli Arístides, Filòstrat esmenta només els honoraris, deu mil dracmes, que Damià d'Efes va pagar a Arístides i a Hadrià de Tir, quan seguia llurs lectures a Esmirna.⁶⁵ Tanmateix, aquesta dada sembla contradictòria amb el fet que Arístides es mostri satisfet de no haver-se dedicat a l'oratoria per diners.⁶⁶

Arístides, doncs, tingué, com qualsevol orador de renom, els seus deixebles, fills, sens dubte, de les més distingides famílies; però tal vegada a causa d'una vida malaltissa, exercí un magisteri irregular en comparació amb altres oradors; d'on va néixer una tradició que el feia impopular mestre de retòrica. La recull l'autor dels *Prolegomena* en un epigrama, que cita, però que no considera referit a Arístides:

χαίρετ' Ἀριστείδου τοῦ ῥήτορος ἑπτὰ μαθηταί
τέσσαρες οἱ τοῖχοι καὶ τρία κυψέλια⁶⁷

Aquest possible fracàs docent no va impedir que l'antiguitat mateixa el reconegués com un dels millors oradors, digne de comparació amb Demòstenes o d'ésser considerat un autèntic model clàssic.⁶⁸ Les lloances que a partir del s. III d.C. li són prodigades resulten, potser, excessives, però poden servir per comprendre quina era la valoració i el respecte que hom tenia per la retòrica, en què la *paideia* trobava la seva més alta manifestació.

L'obra d'Arístides representa bé el s. II d.C. Una entrega absoluta a la *paideia*, juntament amb l'esforç per mantenir-la en el nivell més alt, té a favor d'Arístides i dels seus contemporanis el mèrit, no petit, d'haver contribuït a prolongar la vida del món hel·lènic, car, emprant la imatge de Rear-don,⁶⁹ els homes del s. II d.C. són els colons que sembren i fan productiva la terra descoberta pels seus antecessors.

Pel que fa a l'obra d'Eli Arístides, cinquanta-cinc són els discursos que han arribat sota el seu nom, tot i que alguns d'ells presenten problemes d'atribució.

L'edició canònica ha estat la de Keil,⁷⁰ però per als setze primers discursos, que havien de formar el primer volum d'aquesta edició, cal remetre's a la de Dindorf,⁷¹ el qual inclou només cinquanta-quatre obres, car la *διάλεξις, Κατὰ τῶν ὀρχηστῶν* és coneguda només per una refutació de Libani.⁷²

64. Cfr. *Vides de Sofistes* 518: quan Escopelià parlava a Esmirna, s'hi atansaven els jonis, els lidis, els caris, els eolis, els grecs de Mísia i de Frígia.

65. *Ibidem*, 605.

66. Cfr. el seu discurs intitulat *Als qui li retreuen el no declamar* 19.

67. Cfr. els *Prolegomena al Panatenaic* 741 D. Com l'autor dels *Prolegomena*, Wilamowitz accepta també que el díptic està dedicat a un altre orador posterior i desconegut (cfr. U. von WILAMOWITZ, «Der Rhetor Aristides», *Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften*, 1925, p. 347).

68. Libani al segle IV d.C. el pren per model indiscutible. Cfr. també AP XVI 315.

69. *Courants littéraires grecs* cit., p. 154.

70. Cfr. B. KEIL, *Aelii Aristides Smyrnaei quae supersunt omnia*, II, orationes XVII-LIII, Leipzig 1898.

71. Cfr. G. DINDORF, *Aristides*, 3 vol., Leipzig 1829.

72. Cfr. M. CROISSET, *Histoire de la littérature grecque* V, p. 502; W. von CHRIST—O. STAEHLIN—W. SCHMID, *Geschichte der griechischen Literatur* II, Munic 1924, p. 570, els quals es manifesten partidaris de l'autoria d'Arístides. Boulanger, en canvi, recolza la hipòtesi que considera Llucià l'autor d'aquesta obra.

Keil considera apòcrif el discurs XXX, Ἀπελλᾶ γενεθλιακός i, per tant, en la seva edició atribueix a Arístides cinquanta-tres obres. Boulanger,⁷³ i també Reardon,⁷⁴ rebaixa encara aquest nombre, tot fixant-lo a cinquanta-un; no accepta, per una part, la correcció de Keil respecte a l'esmentat discurs d'aniversari ni la de Dindorf respecte a la διάλεξις, però exclou, per una altra, els intitulats Ῥοδιακός (XXV K) i Εἰς βασιλέα (XXXV K), així com les *Declamacions Leptinees*, que constituïen els dos darrers títols de l'edició de Dindorf.

Tanmateix, Boulanger o Reardon no coincideixen a l'hora de classificar aquestes cinquanta-una obres. Així, Boulanger en fa una classificació en cinc apartats i, al mateix temps, intenta també establir-ne una cronologia:

- I. *Discursos Sagrats*
- II. Obres polèmiques i de discussió
- III. Μελέται
- IV. Discursos poètics:
  1. Himnes
  2. Monòdies
  3. Panegírics pròxims als himnes
  4. Discursos privats (d'aniversari i fúnebres)
- V. Discursos polítics

La classificació de Reardon, en canvi, és feta en uns apartats que responen no tant al contingut dels discursos com a un intent d'esquematzar l'evolució de la retòrica, des d'una funció de «démurge de la persuasion dans la cour jusqu'à la forme qu'elle revêt dans les hymnes d'Aristide».⁷⁵ Essent així, tot i que manté l'atribució per gèneres de Boulanger, distribueix l'obra d'Arístides en les distintes parts del seu estudi, a la segona de les quals dona l'epígraf de «L'Ancien» (retòrica pura, creació retòrica, retòrica aplicada). Arístides, segons Reardon, representa bé la *retòrica pura*, car en aquest apartat hauran d'ésser estudiades: 1) les μελέται; 2) els λόγοι συμβουλευτικοί (*A les ciutats sobre la concòrdia*, XXIII K; *Als Rodis*, XXIV K; els quatre discursos de la sèrie d'Esmirna;⁷⁶ 3) els λόγοι ἐπιδεικτικοί, que inclouen els panegírics de ciutats (*Panatenaic*, XIII D; *A Roma*, XXVI K; *A Cízic*, XXVII K) els discursos fúnebres (*Monòdia sobre Esmirna*, XVIII K; *Als Eleusinis*, XXII K; *A Etonneu*, XXXI K; *A Alexandre*, XXXII K), i un discurs d'aniversari, Ἀπελλᾶ γενεθλιακός (XXX K); 4) els himnes (*A Atena*, XXXVII K; *Als Asclepiades*, XXXVIII K; *A Hèracles*, XL K; *A Dionís*, XLI K; *A Asclepi*, XLII K; *A Zeus*, XLIII K; *A Sarapis*, XLV K; *A Posidó*, XLVI K; *Als pous de l'Asclepèion*, XLIX K; *Al mar Egeu*, XLIV K; *Sobre l'aigua de Pèrgam*, LIII K); 5) obres teòriques (*Sobre la retòrica*, XLV D; *Per als quatre*, XLVI D; *A Capitó*, XLVII D; *Sobre la digressió*, XXVIII K; *Contra els qui profanen l'eloquència*,

73. *Aelius Aristide* cit., pp. 156-62.

74. *Courants littéraires grecs* cit., p. 125.

75. *Ibidem*, p. 126.

76. Cfr. les notes 60-63.

XXXIV K; *Als qui li retreuen el no declamar*, XXXIII K); 6) la διάλεξις *Contra les representacions còmiques*. Finalment, dins del que Reardon anomena «Le Nouveau» cal incloure-hi els *Discursos Sagrats* i el *Discurs Egípci*, XXXVI K.

És evident que tota classificació, aquestes dues o qualsevol altra possible, respon sempre a un desig de sistematització, els criteris de la qual poden semblar més o menys arbitraris i, per tant, discutibles. Ara bé, la finalitat d'una classificació d'aquest tipus no és altra que facilitar la comprensió de l'obra estudiada, tot i que sovint es fa difícil de mantenir, quan hom procedeix a fer-ne l'anàlisi.

Boulanger, per exemple, inclou el discurs intítulat Ἰσθμικὸς εἰς Ποσειδῶνα (XLVI K) entre els himnes als déus, mentre que després l'integra dins dels discursos polítics perquè el considera, de fet, un panegíric de la ciutat de Corint, paral·lel al de Cízic; o distingeix entre discursos privats i monòdies, per després analitzar-les juntament amb una part d'aquells com a discursos fúnebres.

Reardon reconeix la comoditat d'una classificació; però, si més no, també en veu les limitacions, car pensa que molts dels discursos podrien ésser considerats com un grau més de desenvolupament dels exercicis escolars o προγυμνάσματα, que són a la base tant dels discursos d'aparat com dels deliberatius, els quals, en perdre contingut real, esdevenen també una forma de discurs d'aparat.

És per això que, bo i comparant les dues anteriors classificacions, proposem una ordenació dels discursos d'Arístides en la qual quedi destacat, sobretot, el lloc central que tant en l'obra del nostre sofista com, en general, en l'oratoría contemporània, ocupava el discurs d'aparat, el qual pot ésser subdividit d'acord, si es vol, amb el contingut dels discursos:

I. Μελέται

II. Λόγοι ἐπιδεικτικοί

1. Discursos d'elogi:

1.1. Discursos fúnebres: epitafis i monòdies

1.2. Himnes

1.3. Panegírics

1.4. Discurs d'aniversari

2. Discursos polítics:

2.1. Sèrie d'Èsmirna

2.2. Sobre la concòrdia

3. Discursos morals:

III. Obres teòriques

IV. *Discursos Sagrats*

V. *Discurs Egípci*

Reardon considera que el discurs d'aparat està constituït fonamentalment per l'elogi i l'epitafi, distinció que pressuposa només una diferència de contingut, ja que, des d'un punt de vista formal, el discurs fúnebre, de llarga tradició en

la literatura grega, no és altra cosa que un tipus d'encomi. Segons Menandre,⁷⁷ en el discurs fúnebre és possible distingir entre epitafi pròpiament i una varietat més lliure, la monòdia, representada en l'obra d'Arístides per dos discursos,⁷⁸ en els quals és evocada una desgràcia pública com si es plorés la mort d'un ésser humà.

Per la nostra part, dins dels discursos d'elogi hi incloem també els himnes, car, mancats de l'estructura mètrica tradicional, són només un tipus d'encomi en prosa dedicats a una divinitat o al seu culte. En aquest sentit, el Πανηγυρικός ἐπὶ τῷ ὕδατι τῷ ἐν Περγάμῳ (LIII K) i Εἰς τὸ φρέαρ τὸ ἐν Ἀσκληπιοῦ (XXXIX K) han d'ésser associats a l'himne dedicat al déu Asclepi (XLII K). També el discurs al mar Egeu (XLIV K) és un autèntic himne, car el mar és lloat talment com un déu, i és una de les obres que, segons Boulanger, justifica la pretensió de l'oratória de rivalitzar amb la poesia.

Els discursos polítics poden ésser agrupats en dues sèries: la d'Esmirna, que recull el paper d'Arístides com a ambaixador i portantveu de la ciutat; i la de la concòrdia, que el vincula a la tasca de consellers polítics que sovint esqueia també als sofistes, ja que el tema de la concòrdia entre les ciutats o entre els habitants d'una ciutat fou tractat per Dió de Prusa en diverses oracions,⁷⁹ i també Polemó, segons Filòstrat,⁸⁰ va apaivagar una discòrdia entre els ciutadans d'Esmirna.

Pel que fa a l'única διάλεξις d'Arístides, és situada per Reardon en un apartat especial, i relacionada per Boulanger amb els exercicis d'escola, cosa que posa de manifest la impossibilitat d'establir amb límits precisos la frontera entre un tipus o altre de discurs. Boulanger, en efecte, considera que el contingut d'aquesta dissertació és un lloc comú de moral, sovintejat per altres sofistes, si bé per la personal actitud d'Arístides en el seu desenvolupament esdevé l'única requisitòria contra el teatre llegada per l'antiguitat pagana —i relacionable amb els arguments dels moralistes cristians. Si és possible establir aquesta relació, potser caldria considerar aquesta διάλεξις com un autèntic discurs —i no apropar-la a les μελέται, caracteritzades per llur manca d'actualitat—. D'aquesta manera, li correspon un lloc en el marc del λόγος ἐπιδεικτικός que, com ja hem assenyalat, inclou pràcticament totes les manifestacions oratòries de l'època.

Tanmateix, el fet de parlar d'una personal actitud d'Arístides en el desenvolupament de *Contra les representacions còmiques*, ens pot ajudar a plantejar també una nova consideració respecte a l'escull que presenta, a l'hora de classificar les obres d'Arístides, tant el *Discurs Egipci* com els *Discursos Sagrats*.

En efecte, el *Discurs Egipci* apareix al marge de les classificacions i no és considerat pròpiament un discurs ni tampoc un exercici d'escola, ans, com a

77. Cfr. *Rhetores Graeci* III, p. 434 SPENGLER.

78. Cfr. *Monòdia per a Esmirna* (cit. a n. 61), i *Als Eleusinis* (XXII K).

79. Cfr. H. VON ARNIM, *Leben und Werke des Dio von Prusa*, Berlín 1898.

80. Cfr. *Vides de Sofistes* 540.

resultat del viatge que el sofista realitza l'any 141, un tractat pseudocientífic i geogràfic. Tal vegada, però, davant d'una obra com el *Discurs Egipci*, allò que interressi destacar sigui no tant el contingut de la peça com l'actitud d'Arístides, quan en procedeix a l'elaboració, puix que permetria postular una figura d'escriptor literari, per oposició a la del sofista o xerraire ben dotat: la intenció d'Arístides és purament literària, no vol escriure un document científic; l'experiència real del viatge és, només, un pretext per explicar i explicar-se, per narrar; en definitiva, per fer literatura.

En aquest sentit, és especialment valuosa l'aportació feta recentment per Francesca Mestre, car en un seu treball sobre la qüestió dels gèneres a l'època romana,⁸¹ reivindica per a Arístides, com també per altres autors contemporanis del sofista, l'aspecte d'escriptor, d'assagista. Així, a propòsit del *Discurs Egipci*, hi llegim: «no hi ha cap raó específica que justifiqui l'Αἰγύπτιος com no sigui les ganes d'Arístides de compondre'l, juntament amb les característiques que té, sense cap altra pretensió: és per això que hom s'ha trobat amb dificultats a l'hora de classificar-lo. Des del nostre punt de vista, l'Αἰγύπτιος no és ni un discurs, ni un tractat, ni una periègesi frustrada, és un antecedent de l'assaig que postulem com a forma literària d'aquesta època: la intenció documental és pràcticament nul·la, ni tan sols és vàlida des del punt de vista limitat de les memòries d'un viatge».⁸²

Des d'aquesta perspectiva, també poden ésser justificats els *Discursos Sagrats* —unes memòries, segons Boulanger,⁸³ un «journal» per a Reardon.⁸⁴ El tema d'aquests discursos, *tales* els anomena Behr,⁸⁵ és el propi autor, la seva malaltia, la relació amb Asclepi, protector seu i, també, inspirador. Tanmateix, Arístides no està escrivint una autobiografia, car hi manquen, creiem, moments importants i prou significatius de la seva existència com ara el triomf, sens dubte gran, després de pronunciar, posem per cas, el *Panatenaic* o *A Roma*. Arístides, en canvi, mitjançant la ficció del somni, tria d'explicar-nos algunes de les experiències, no totes ni respectant cap ordre cronològic, viscudes pel *jo* de l'escriptor; i així, «per primera vegada, potser, en la literatura antiga creiem descobrir un escriptor, un home, que es fa ell mateix tema de la seva obra, amb cap altre desig —ni moralitzant ni pedagògic— més que parlar d'ell mateix i, per això, li cal, és clar, un pretext que és, en aquest cas, les visions oníriques que el posen en contacte amb la divinitat. Per primera vegada un hom considera que un desig d'aquesta mena és, pot ser, literatura i que, per tant, gaudirà d'un públic, que no seran els amics propers, sinó qualsevol».⁸⁶ Cosa que fa d'aquests discursos no una obra estranya, ingrata a les classificacions, o imperfecta davant les rígides regles que domi-

81. Cfr. *Problemàtica dels gèneres literaris a l'època romana. L'assaig*, Barcelona 1985 (tesi doctoral inèdita).

82. *Ibidem*, p. 301. Sobre el *Discurs egipci* en general, cfr. pp. 283-304.

83. *Aelius Aristides* cit., p. 169.

84. *Courants littéraires grecs* cit., p. 256.

85. *Aelius Aristides* cit., pp. 116-130, apèndix A: «The composition of the Sacred Tales».

86. F. MESTRE, *Problemàtica dels gèneres literaris* cit., p. 321. Sobre els *Discursos Sagrats* en general, cfr. pp. 305-329.

nen els discursos retòrics, sinó, tal vegada, l'obra més nova i moderna del sofista, el qual, en esdevenir el propi *jo* tema de discurs literari, no necessita cap fet exterior a ell mateix ni cap excusa per escriure; actitud que és la pròpia «d'un assagista que, com a molt, dóna la seva opinió sobre qualsevol afer, natural o sobrenatural, científic o para-científic, i pretén, sobretot, divulgar quelcom, sota el rigor del propi pensament i punt de vista».⁸⁷

Així, doncs, la novetat literària —la manera nova d'encarar el fet literari— d'aquestes dues obres pot, sens dubte, mitigar l'aïllament i la incomprensió que Arístides, com a sofista, trobà entre els seus contemporanis, tot i que era un dels més erudits i cultes; com a escriptor, però, aquesta seva cultura literària, sòlida i vasta, el va ajudar, en no poca mesura, a aconseguir la llibertat necessària no solament per triar l'objecte de la seva obra, sinó també per atansar-s'hi des d'una visió personal, la seva pròpia d'autor, d'escriptor.⁸⁸

Creiem, per tant, que Arístides, més enllà del seu domini dialèctic, d'una manifesta capacitat d'argumentar i de refutar opinions,⁸⁹ d'una acurada tècnica oratòria i retòrica, sí que té quelcom a dir-nos; opinió, tanmateix, a la qual Boulanger no donaria suport, puix que, segons ell, per a Arístides «n'avoir rien à dire ne lui est pas une raison de se taire».⁹⁰

87. Ibidem, p. 324.

88. Ibidem, p. 329: «Aquesta llibertat de l'escriptor d'explicar allò que vulgui sobre el que vulgui és, en definitiva, ja, una actitud assagística que caldrà *alliberar* encara més —en aquest cas alliberar-la de les necessitats de meravellar o de frapar—, perquè el gènere es mostri amb tota la seva genuïtat».

89. Cfr. especialment les *meléai* d'Arístides: *Declamacions Sicilianes* (XXIX-XXX D), *A favor de la pau amb els lacedemonis* i *A favor de la pau amb els atenesos* (XXXI-XXXII D), *Declamacions Leuctrianes* (XXXIII-XXXVII D), *Declamacions Tebanes* (XXXVIII-XXXIX D), *Declamacions Leptinees* (LIII-LIV D), *Discurs d'ambaixada a Aquil·les* (LIII D).

90. *Aelius Aristide* cit., p. 445.